

Ion CRAIOVAN

FILOSOFIA DREPTULUI

Copyright © 2012, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CRAIOVAN, ION

Filosofia dreptului sau Dreptul ca filosofie / Ion
Craiovan. - București : Pro Universitaria, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-382-8

1:34

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Ana Bazac

Prof. univ. dr. Mihai Bădescu

Cuvânt înainte

S-ar putea ca filosoful să fie puțin atras de domeniul dreptului, imens, stufos, nu de puține ori derutant, cu un limbaj specific tot mai sofisticat și greu de înțeles, care generează nesfârșite dispute chiar între juriști, cu ramuri riguros elaborate, unde spiritul filosofic, în absența unei cunoașteri juridice de specialitate, se infiltrează cu greu.

Juristul, chiar bun profesionist, de bună credință, cu afinități interdisciplinare, poate considera filosofia dreptului un lux cultural care arareori poate fi la îndemână, mai ales în situații de tranziție și de criză, când, sub presiunea timpului și a nevoilor vieții, se practică profesiunea sub semnul implacabil al supraviețuirii.

Dacă aș încerca să pledez mai ales pentru filosofia dreptului pentru juriști – ca lucru extrem de pragmatic – aș invoca, în primul rând, spusele lui Hegel. Filosofia, ne spune marele filosof, considerată încă din Antichitate un fel de „bufniță a Minervei/Atenei – întruchiparea înțelepciunii” care luminează zonele de întuneric ale cunoașterii și poate oferi înțelepciunea, este resimțită imperios, în ipostaza de călăuză, nu la lumina zilei, atunci când căile în cunoaștere sunt clare conceptual și metodologic, ci atunci când predomină obscurul, ai nevoie de soluții, „soluția juridică” fiind profund impregnată de „soluția vieții” – „Bufnița Minervei nu-și începe zborul decât la căderea serii,.. De pe pozițiile doctrinei juridice, un reputat autor din spațiul anglo-saxon, W. Friedmann – care în niciun caz nu poate fi acuzat de exces de afinitate filosofică –, în introducerea la cursul său de teorie generală a dreptului, scrie tranșant că teoria dreptului, ca orice știință socială, trebuie să răspundă, în primul rând, la întrebarea: care este scopul vieții?

În prefața cu care ne-a onorat pentru lucrarea „Introducere în filosofia dreptului” (Editura All Beck, 1998), regretatul acad. Paul Mircea Cosmovici, pe vremea aceea directorul Institutului de Cercetări Juridice al Academiei Române și Președintele secției naționale a Asociației internaționale de filosofie a dreptului și filosofie socială (I.V.R.), scria: „Filosofia dreptului nu este un simplu exercițiu filosofic asupra conștiinței de sine a dreptului. Miza majoră a acestei filosofii constă în potențialitatea sa de a contribui într-o manieră specifică la optimizarea dreptului în raport cu cerințele condiției umane, cu valorile unui timp istoric, la perfecționarea sa ca instrument normativ de prim rang în controlul și arbitrarea competiției – cu accente dramatice în epoca contemporană – între interese și valori.”

Prin filosofie juristul nu se îndepărtează de viață, ci dimpotrivă, prin aceasta încearcă să pătrundă în profunzimile realității juridice. Oare astăzi, de pildă, reflecția asupra legitimității dreptului în relație cu minimul mijloacelor de subzistență necesare omului într-un spațiu social, concret istoric, reprezintă doar o speculație filosofică?

Odată acceptată nevoia de filosofie în drept se nasc, în mod firesc, alte întrebări. Care filosofie? Unde poate fi găsită? Poate fi ea elaborată de către jurist? ș.a. Împrumutând interogațiile kantiene, asupra cărora vom reveni – și să ne ierte cititorul dacă, pe parcursul lecturării acestui volum, va întâlni repetitiv unele idei, obsesiv poate, chiar în aceeași formulare, în alte contexte, cu credința că repetarea ideilor forte este fertilă –, ne putem întreba: Ce putem ști? Ce trebuie să facem? Ce putem spera?

Nu putem pretinde juristului, chiar cu veleități filosofice, de pildă, să cunoască ceea ce s-a abordat la relativ recentul Congres mondial de filosofie (Seul, 2008) în cele 54 grupe de lucru

(filosofia dreptului a fost plasată, ca problematică în grupa 41!). Nici nu-i putem cere, în mod utopic, să-și elaboreze un sistem filosofic general. După cum nu putem cere unui eminent chirurg contemporan care operează folosind laserul să-și construiască el însuși acest laser.

În schimb, putem sugera, credem, o anumită atitudine fundamentală în relația jurist-filosofia dreptului, cu privire la care nu ne arogăm contribuții personale. Mai concret, una este să te declari, ca jurist, adept al filosofiei dreptului, invocând, de exemplu faptul că ai folosit un citat din Kant sau Hegel – lucru de altfel demn de apreciat –, într-un demers juridic teoretic sau practic, și alta este, tot ca adept al filosofiei dreptului, să încerci să te situezi pe o platformă filosofică complexă dar esențializată – cum aceasta este configurată în unele cursuri fundamentale – rod al colaborării a zeci și zeci de autori consacrați, care sintetizează experiența filosofică a epocii contemporane, să conexezi, prin calea regală a criticii, cu asumarea riscurilor de rigoare, această viziune complexă având valoare referențială, cu doctrina juridică esențială, cu preocupările juridice teoretice și practice proprii.

Ca slujitor al filosofiei și teoriei dreptului – între atâția alții – îmi exprim pregnant opțiunea pentru această din urmă variantă. Mai ales că, în România, filosofia dreptului a fost mult timp vitregită și, credem, sunt necesare – în ciuda unor lucrări de filosofie a dreptului apărute, unele exemplare –, eforturi conjugate individuale sau de grup ale cercetătorilor, cadre universitare, filosofi, juriști teoreticieni și practicieni pentru a configura filosofia dreptului în orizontul reflecției contemporane.

Aria filosofiei dreptului între real, posibil și variabil este extrem de generoasă. La un pol pot fi considerate acele concepții care consideră că, în ultimă instanță, urmând sugestia lui C. Noica – facem filosofie atunci când vorbim despre orice, dar vedem în „spatele” celor spuse Omul –, orice text juridic este de filosofia dreptului dacă vedem în acel text imaginea omului. La celălalt pol se situează acei care – pe linia pozitivismul forte exprimată în drept, într-un mod exemplar de H. Kelsen – resping din capul locului filosofia, conform cunoscutei teze: teoria dreptului trebuie să fie pură, neimpregnată de filosofie, sociologie sau politologie. Prima opțiune – omniprezența filosofiei în drept – este, credem, greu infirmabilă. Desigur, uneori dimensiunea filosofică în drept sau doctrina juridică este pregnantă. Alteori este estompată sau suspendată, dar – și am optat pentru această teză – niciodată anulată. Exemplul tradițional de „nonfilosofie” în drept era considerat tehnica juridică. Scriem „era” pentru că s-a demonstrat de către epistemologia contemporană că „tehnica” este indisolubil legată de om, de un context social-istoric. Și tehnica juridică cristalizează conținuturi filosofice și sociale, dar acest lucru nu este, de fiecare dată, evident. De pildă, prezumția juridică – cunoscut element de tehnică juridică – exprimată în norma juridică „tatăl copilului este soțul mamei”, ar putea genera, credem, o întreagă filosofie. Cât privește alungarea filosofiei din drept și, în genere, din lume, și aceasta – cum precizează încă Stagiritul – este o chestiune de filosofie.

Filosofia dreptului se instituie astfel într-o manieră pluralistă, acceptând controversa, nefiind apanajul numai al filosofilor sau numai al juriștilor, al unui singur sistem filosofic sau juridic, rămânând mereu deschisă, vulnerabilă la critici, dar mereu perfectibilă. Un pretins caracter infailibil nu ar fi în spiritul filosofiei și nici în spiritul juridic. Dincolo de această libertate, de abordare și de viziune, se impune, credem, o mențiune specială pentru ipostaza filosofiei dreptului, ca disciplină universitară de învățământ, în domeniul juridic, opțională sau nu, în România. Fără a părăsi și aici posibilitatea unor poziții diferite, credem că trebuie cooptate în lucrările universitare destinate acestui scop, desigur prin forța lucrurilor, extrem de sintetic, esențializat, marile filoane ale filosofiei clasice și contemporane. Revenind asupra unei atitudini fundamentale în relația filosofia dreptului-jurist amintită mai sus, pentru care am optat – viziunea referențială complexă asupra filosofiei dreptului – aceasta ar putea fi întruchipată prin examinarea consecințelor în lumea juridică a marilor paradigme filosofice cu privire la ceea ce este filosofia. Parafrazând, Aristotel ne sugerează să privim „dreptul ca drept” integrat în „existența ca existență”; Kant, să examinăm ceea „ce putem ști” despre drept; Wittgenstein, să

clarificăm limbajul juridic, să vedem „ce putem înțelege” sau, inspirându-ne după o apreciere contemporană – filosofia ca putere a cuvântului (P. Kemp) –, să folosim puterea gândirii gândului juridic ș.a. Am putea încerca să convingem viitorul jurist că, interogațiile filosofice fundamentale referitoare la: rațiune, dreptate, bine, om, la marile domenii filosofice referitoare la cunoașterea științifică (epistemologia), la lumea valorilor (axiologia), la reflecția asupra acțiunii eficiente (praxiologia), fac parte din lumea juridică și controlează într-o manieră decisivă demersul juridic teoretic și practic, eficiența acestuia. Promovând această abordare, filosofia dreptului propusă va rămâne relativă, parțială și deschisă, dar nu va fi trunchiată fundamental. Sperând că aceasta va primi ceea ce merită și va fi lăsată să ofere ceea ce poate, putem fi chiar sceptici, împreună cu C. Noica, atunci când acesta ne spune că – citez din memorie – filosofia la care recurgem, în vremuri confuze, când nu mai știm ce să facem, nici ea nu ne spune mare lucru, dar este un fel de a lua lucrurile de la capăt. Da, de la capăt – ne permitem să adăugăm, mai mult sau mai puțin patetic –, dar de pe un alt palier al spiralei cunoașterii, într-un alt orizont teoretic și practic, în lupta eternă pentru Drept și Om.

Am preferat, ca titlu al acestui volum, sintagma <filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie>. La prima vedere, filosofia dreptului, ca parte a acestei sintagme, pare a evoca ipostaza metajuridică a filosofiei dreptului ca filosofie despre ceva din afara sa, despre domeniul dreptului, ca obiect relativ pasiv, apt să primească, fără replică, comandamentele filosofiei, iar partea „dreptul ca filosofie” evocând reflecția filosofică proprie juridicității, care nu ar avea nevoie, la modul imperativ, de filosofia filosofilor, de o filosofie îndepărtată, care „vine de sus”. În această optică, sintagma care pare potrivită ar putea fi constituită cu ajutorul conjuncției „și”, fiind exprimată sub forma „filosofia dreptului și dreptul ca filosofie” care nu ar atenta la profilurile distincte, presupuse de cele două formulări amintite și le-ar reuni. În realitate, distincția dintre o filosofie aplicabilă dreptului, dar care rămâne ipostaziată „sus”, și o filosofie dinăuntrul dreptului, care derivă din specificitatea sa, se vedește a fi facilă, rigidă, artificială, și, până la urmă, păguboasă pentru ambele perspective de abordare. Configurând aria filosofiei dreptului, filosofia și dreptul, fără a le nega ipostaza statutului lor distinct și specific, interferează, „trec” în anumite zone, unele în altele. De pildă, pentru a fi profundă, pentru a reflecta asupra <întregului existenței>, filosofia trebuie să pătrundă și în intimitatea juridicității, după cum Dreptul, în reflecția sa metateoretică, trebuie să se înalțe spre <cerul înalt> al filosofiei, pe care trebuie să-l considere <ca al său>, mai mult, în mod paradoxal, dar dialectic, să-l descopere în ființa sa, în mod imanent. A se vedea de pildă reflecția asupra ideii de justiție sau în ce măsură se poate institui dreptul la fericire, ca drept subiectiv. Se creează astfel nu numai confluente, dar și interferențe, relații de identitate – sintagma filosofia dreptului sau dreptul filosofiei, fără semnul interogației, exprimă asemenea relații – un corp solidar de reflecție filosofică asupra dreptului, cu privire la care distincția amintită, necesară poate la un moment dat, din punct de vedere didactic, există, fiind doar vorba de perspective diferite de abordare, pentru a fi depășită.

Sub semnul acestor convingeri, am încercat, din punct de vedere editorial, să reunim în acest volum – apărut într-o primă formulă editorială sub titlul „Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie” (2010), o serie de informații elaborate de-a lungul anilor, de filosofie, teorie generală și metodologie a dreptului, cât și unele abordări noi, referitoare la fundamentele filosofice ale justiției, drept și justiție în societatea globală, postmodernismul în drept, centralitatea omului în lumea juridică sau estetica dreptului. Actuala variantă editorială reține doar titlul de „Filosofia dreptului” și adaugă o cronică a congresului de filosofie a dreptului și filosofie socială (Germania, 2011) și două studii referitoare la cunoașterea juridică integrativă (2011) și la natura și potențialul științei dreptului (2012).

Ne-a inspirat, poate, comparația făcută de M. Djuvara în privința cunoașterii dreptului, la nivelul integralității – inclusiv cu inerenta sa dimensiune filosofică –, conform căreia, aceasta poate fi asemănată cu cunoașterea unui templu antic: „El este compus din pietre, care sunt suprapuse, legate între ele. Studiind numai pietrele, nu am studiat monumentul. Monumentul studiat în ansamblul lui are o individualitate cu totul distinctă de aceea care îl compune, fie ea chiar marmoră de Carrara.”

Propunând schița unui „templu al filosofiei dreptului”, cu mai multe coloane, am încercat, uneori cu aceleași „pietre informaționale” aranjate altfel, cotate în anumite contexte, unilateral, numai de teorie generală a dreptului, o fizionomie în care conceptele fundamentale și marile interogații filosofice să apară pregnant. Nutrim speranța că, în acest fel, filosofilor care se interesează de filosofia dreptului să găsească informații de „interfață” între filosofie și ramurile dreptului în efortul lor de a face din filosofia dreptului, după îndemnul kantian, un concept mult mai sensibil, printr-o apropiere mai mare de practică, iar juriștii în devenire – studenții, sau deja practicieni și teoreticieni – „să vadă” mai clar în textul juridic sau în doctrina juridică dimensiunea filosofică, aptă să le potențeze demersurile teoretice și practice.

Poate cititorul care are răbdarea să răsfoiască paginile acestui volum nu va găsi „templul” așteptat al cunoașterii filosofice a dreptului. Speranța noastră este că am furnizat câteva „materiale de construcție” care, alături de altele, din viziuni cu totul diferite, vor face munca sa mai ușoară, dar mai ales îl vor incita la construcția propriului său „templu” conexând prin muncă, valorificare, critică, eșec, reușită și creație, marile interogații filosofice în orizont contemporan, în formulele lor exemplare, cu dreptul cel de toate zilele.

În încheierea acestor rânduri de început, doresc să mulțumesc soției mele, întregii mele familii, colectivului editorial și tuturor celor care au făcut posibilă apariția acestei lucrări.

Argument pentru filosofia dreptului – idei din labirintul juridic

Într-o lucrare recentă, am încercat, într-o formă mai mult sau mai puțin alegorică, o anumită viziune asupra spațiului doctrinar juridic, abordat ca spațiu labirintic.¹ Imaginatul explorator juridic încearcă o reflecție proprie, cu privire la cele adunate, la finalul explorării fiecărei zone labirintice. Notațiile sale despre filosofie și drept, care anticipează și unele dezvoltări din lucrarea de față, ar putea constitui un argument pentru filosofia dreptului. Le evocăm ca atare²:

...Mostrele mele doctrinare, adunate cu greu de prin zonele Labirintului, după logica (ilogica) sa, care ar putea fi considerate banale pentru alții, sunt pentru mine materia primă vitală – cum sunt pentru aborigeni în deșertul australian, rădăcinile adânci ale unui arbore scoase la suprafață și din care storc câteva picături de apă – din care încerc să extrag o minimă învățătură de supraviețuire în labirintul juridic, să găsesc Calea pentru mine însumi, câteva borne (repere) teoretice de orientare, pe care nu le numerotez din simplu motiv că nu știu ordinea lor. Le notez totuși, să mi le amintesc, atunci când explorez Labirintul, pentru a căuta nu pentru a găsi³:

□ *Filosofia este inevitabilă în drept. Normele imperative ale dreptului sunt despre sensul vieții umane, despre cine suntem, de unde venim, încotro ne ducem, despre cum trebuie să fie umanitatea, despre om.*

□ *Omniprezența filosofiei în lumea juridică, la diverse niveluri, ponderi, uneori cu discursul suspendat dar nu anulat, nu înseamnă de fiecare dată numirea acesteia, ca atare, precum în filosofia dreptului. Să nu ne așteptăm, de pildă, într-un proces penal să fie citată la bară, precum acuzatorul sau apărătorul. Ea poate fi bine ascunsă, dar cu atât mai eficientă, precum luptătorii greci în „calul troian”, în capul judecătorului, în conștiința comună a juriului sau în discursul acuzării, fiind implicată profund dar cu discreție în soluționarea juridică a cazului. Ca avocat, pledoaria ta, ar putea convinge, fiind poate decisivă, dacă ar recurge, de pildă, la argumente filosofice împrumutate din teoria filosofică a drepturilor omului sau din hermeneutică, teoria generală a înțelegerii, a interpretării. Dar, desigur, ca bun profesionist jurist, nu vei cita lucrarea exemplară de filosofie pe care inspirat a-i consultat-o, ci vei spune doar că demersul tău este expresia conceptului juridic de „drept la apărare” de care beneficiază clientul tău.*

□ *Filosofia nu trebuie cotată în dreptul pozitiv ca un produs subversiv, ca o unealtă ilegală, ea este nu numai legitimă dar constituie chiar o obligație legală. Să ne amintim că, în constituții – surse de drept cu forța juridică cea mai puternică – se proclamă valori, concepte și principii precum libertate, egalitate, dreptate, bine public sau bună credință, sunt consacrate în specificitatea lor juridică, plecând de la fondul lor comun, prin excelență filosofic. De aici filosofia „curge” în întregul sistem juridic cu o anumită imperativitate care poate în anumite condiții să fie eludată, ocolită, dar pe care un bun profesionist juridic nu numai că nu o ignoră, dar o folosește nu ca un simplu exercițiu cultural facultativ, ci ca pe un imperativ juridic care se poartă în jurul condiției umane.*

□ *Filosofia care ar avea nu numai șansa de a fi acceptată, dar ar fi și dorită în drept – precum apa în deșert sau în labirint – ar trebui să fie adecvată, să corespundă unei nevoi interne de înțelegere și acțiune din zona juridicității, precum reflecția filosofică despre putere și normă, libertate și constrângere, adevăr și justiție, drepturi și*

¹ Ion Craiovan, *Prin labirintul juridic*, Editura Universul Juridic, București, 2009.

² *Ibidem*, pp. 38-42.

³ Reflecția exploratorului pare a fi doar patetică, dar este, credem, și rezonabilă. Putem reține cel puțin că, într-adevăr, în condiții vitrege, precum labirintul sau deșertul, bogăția celor necesare, inclusiv în cunoaștere, rămâne o aspirație. Rezultatele acțiunilor umane, sunt pe măsură, adică austere, dar poate, cu atât mai prețioase. (Să ne amintim indicația dată de câte un beduin, unui călător rătăcit prin deșert, cu privire la itinerariul care trebuie urmat pentru a găsi oaza căutată: „Mergi înainte o săptămână, apoi o iei la dreapta!”).

responsabilitate, rațiune și credință ș.a. Nu există mare temă filosofică din care să nu putem extrage un filon care să explice sau să potențeze dreptul. Filosofia care are afinitate față de drept poate fi găsită nu numai în zona juridicității, dar și deasupra acesteia ca reflecție metajuridică, uneori în zona ideală a valorilor sociale. Distincția care s-ar contura privind „filosofia care vine dinăuntrul juridicității” și „filosofia care vine din afara juridicității” „este relativă și putem constata pendulări și duble ipostaze, de pildă, valoarea justiției care este imanentă dreptului dar și în afara lui. După cum filosofia ar putea fi într-un simplu text juridic, cotat inițial doar strict juridic, precum norma care se găsește în unele coduri penale în conformitate cu care „lipsa pericolului social” în cazul comiterii unei infracțiuni conduce la nepedepsirea acesteia. Ori această constatare implică o puternică dimensiune filosofică privind configurația societății unui timp istoric, a valorilor comunității, a semnificației umane a faptei comise, în raport cu care să constatăm o eventuală lipsă de pericol social.

□ Ar fi utopic să credem că un jurist, fie chiar convins de binefacerile filosofiei, ar putea integra filosofia ca o componentă profesională căreia să-i dedice un timp egal cu cel folosit de pildă pentru cunoașterea dreptului pozitiv, a codurilor sau a jurisprudenței. Un jurist care să studieze curent revistele de filosofie, să cunoască cele mai recente noutăți în materie, să participe la congresele mondiale de filosofie. Dar este de dorit ca, juristul profesionist să își integreze în bagajul său profesional, fie măcar din motive pragmatice care țin de succes, pe lângă filosofia dreptului, o carte exemplară de filosofie generală-manual, curs – din spațiul socio-uman în care trăiește – care, desigur, fără a putea fi infailibilă, nu ar fi în spiritul filosofiei, ar putea fi un adevărat ghid filosofic – un cod filosofic, alături de celelalte coduri juridice, care ar putea fi citit cu ochiul uneori inevitabil „de ciclop” al juristului.

□ Lectura juridică a unor texte filosofice nu înseamnă doar o mică ofrandă adusă zeiței Atena de către juristii cu o oarecare disponibilitate spre cultura filosofică. Ea ar putea ajuta juristul pentru soluționarea juridică a cazului la care lucrează, de cele mai multe ori complex, prin depășirea parțialității, a armonizării cu alții, a cunoașterii unor concepții filosofice care înving prin forța argumentelor și care uneori vizuează locul și rolul dreptului în societate, finalitățile acestuia, concepții de care depind înțelegerea, interpretarea și aplicarea normelor juridice. O matrice filosofică împrumutată pentru reflecția asupra unui caz ar putea lumina și asigura coerență cu privire la umanitatea profundă a argumentației juridice preconizate.

□ Filosofia absorbită în drept nu inundă și transformă într-o masă amorfă juridicitatea. Ea respectă și potențează specificitatea acesteia, fiind aspirată în rețeaua normativității juridice, în concepte și principii juridice, fiind în același timp creator, constituenț și ingredient al Dreptului, dacă invocăm, cel puțin în acest sens, filosofia – chintesență a epocii – care marchează gândirea și acțiunea Legiuitorului.

□ Atitudinea filosofică a juristului mai înseamnă – repet câteva idei, ale altora, pentru că eu le accept ca fiind ale mele – un discurs dominat de luciditate, prudență, control al puterii cuvântului juridic, onestitate, față de mine însumi și față de alții, altfel spus filosofia mea să nu fie un martor mincinos, rezonabilitate și mai ales... obsesie. Obsesia faptului mai mult sau mai puțin patetic că în textele juridice, dincolo de interese, sau mai precis, pentru a le servi corect, trebuie să văd Omul cu demnitatea și nevoile sale concrete – hic et nunc – nu numai că acest deșiderat ar putea fi o poruncă divină despre generozitate, ci pentru că, la modul egoist, eu însumi sunt Om și vreau să rămân Om.

□ În relație cu dreptul, filosofia nu este o instanță absolută. Își are și ea Labirintul ei. Filosofia nu este o prințesă iar dreptul un cerșetor. Deși parte a marelui Întreg, Dreptul, ca fiind socioumană generică, are demnitatea sa, contribuția sa la plenitudinea Întregului. Ca jurist, slujitor al zeiței Themis, doresc să mă inspir din barul filosofiei, încerc să îmi construiesc calea mea filosofică proprie în lumea juridică, căutând filosofie în drept sau împrumutând filosofie din lume, renovând și ajustând, din substanța acesteia, după chipul și asemănarea Juridicității, asumându-mi riscul inovării, pe o cale mereu criticabilă, deschisă, însă mereu perfectibilă.

I. ORIZONTUL FILOSOFIEI ȘI LUMINAREA SPORITĂ A DREPTULUI

§ 1. Filosofia ca mișcare liberă a spiritului

Filosofia, ne avertizează K. Jaspers, se află pretutindeni unde, prin gândire, omul devine conștient de sine. Ea este prezentă peste tot fără a fi numită ca atare, căci de îndată ce gândește, omul filosofează, indiferent dacă o face bine sau rău, superficial sau profund, în fugă sau încet și temeinic. Acolo unde există o lume a omului, acolo unde sunt acceptate anumite norme de conduită, unde oamenii deliberază, acolo se află și filosofia¹.

„Gândirea filosofică prin construcțiile și dărâmarile ei, prin amăgirile ce ni le pricinuieste, prin bănuielile și presimțirile ce ni le comunică, prin tot mai adâncile problematizări care le pricinuieste și le îmbie, va însemna astfel pentru genul uman un necurmat spor de luciditate, etapele ei echivalând cu tot atâtea „treziri” din somnul infinit în care ființa noastră plutește”².

Acum, la început de mileniu, când „totul duce așadar la deschidere și întrebare într-o lume în care principala dimensiune a timpului este viitorul”³, forța sau slăbiciunea acestei filosofii va condiționa înfățișarea lumii de mâine. Referindu-se la istoria filosofiei moderne ca luptă pentru sensul vieții omenești, E. Husserl apreciază că luptele adevărate, singurele lupte însemnate ale epocii noastre, sunt luptele dintre umanitatea deja prăbușită și umanitatea care are încă un temei, dar trebuie să trudească pentru a-l menține, respectiv pentru a dobândi unul nou. Luptele spirituale propriu-zise ale umanității europene ca atare se desfășoară ca lupte ale filosofilor, și anume ca lupte între filosofii sceptice – sau mai precis, dintre non-filosofii care au păstrat doar numele, nu însă și sarcina filosofiei – și filosofii adevărate, încă vii⁴.

Cu privire la virtuțile spiritului filosofic viu și liber, L. Blaga nota:

„În filosofie, spiritul călăuzit în problemele ce și le pune numai de idei de ultimă abstracțiune și operând deci într-o zare în mare grad indeterminată își păstrează o extraordinară „spontaneitate” în ceea ce privește soluționarea problemelor. Omul de știință este îngrădit de o zare determinată și nu poate să ajungă în consecință, decât la soluții care sunt intens prefigurate chiar în ideile propulsive cu care el operează în punerea problemei. Libertatea de mișcare a spiritului apare în soluțiile științei mult mai limitată de linii date dinainte decât în soluțiile filosofiei.”⁵

§ 2. Filosofie și știință

Este bine cunoscut faptul că, la început, știința și filosofia făceau corp comun, iar ulterior s-au separat. Dar ele n-au pierdut niciodată contactul, ci au interacționat întotdeauna, cu diferite

---

¹ K. Jaspers, *Philosophie und welt*, Reden und Aufsätze, Munchen, 1958.

² L. Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Ed. Facla, 1974, p. 29.

³ C. Noica, *Trei introduceri la devenirea întru ființă*, Ed. Univers, 1984, p. 67.

⁴ E. Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phenomenologie*, Haag, Martinus Nijhoff, 1962, pp. 1-17.

⁵ L. Blaga, *op. cit.*, pp. 70-71.

intensității. S-a apreciat că, a dezvoltat o filosofie științifică și o știință cu o conștiință filosofică reprezentată un ideal director¹.

Având în vedere relevanța filosofiei pentru științele sociale, omul de știință – inclusiv în cazul științelor juridice poate încerca una dintre următoarele strategii:

1) Să înlăture filosofia, atitudine impracticabilă, deoarece orice cercetare științifică presupune idei filosofice cum ar fi ipoteza ontologică cu privire la existența legităților și presupuziția epistemologică, că aceste legități sunt cognoscibile;

2) A accepta în mod dogmatic filosofia, fapt ce este sub cerințele spiritului științific, care nu recunoaște nicio idee ca fiind dincolo de orice critică;

3) A filtra afluxul filosofic, reținând numai ceea ce ar fi probabil fertil pentru știință.

Strategia filtrării, cu toate dificultățile legate de dezvoltarea relației filosofie – știință, a ambivalenței unor idei filosofice este singura compatibilă cu abordarea critică inerentă muncii științifice și care ar putea duce la reunirea științei cu filosofia.

În acest proces filosofia poate sprijini demersul științific prin „localizarea problemelor, rafinarea abordărilor, elucidarea conceptelor, examinarea presupuzițiilor, organizarea teoriilor, detectarea legilor, evaluarea datelor și chiar prin caracterizarea științelor sociale și prezentarea locului acestora în sistemul cultural contemporan”².

În acest context, oprindu-ne doar asupra unor aspecte, menționăm:

– cercetarea științifică începe cu identificarea și evaluarea problemelor, niciuna dintre acestea nefiind elaborată într-un vid conceptual. Dacă nu avem o orientare generală, nici măcar nu vom ști ce trebuie să căutăm. Și dacă orientarea noastră este îngustă, vom tinde să căutăm probleme minore. Atitudinea filosofică poate ajuta la depășirea „parțialității”, la formarea unei concepții armonioase și de largă cuprindere, deci poate ajuta la orientarea cercetării către problemele semnificative, adică spre întrebări ale căror răspunsuri provoacă schimbări radicale în viziunea noastră asupra societății și în modul nostru de a o controla;

– fiecare investigație într-o arie a realității este făcută printr-un anumit mod de abordare. O abordare poate fi înțeleasă ca o schemă-cadru, un set de metode – unele generale, altele particulare. Abordarea va modela programul de cercetare, deci și rezultatele investigației³;

– ca orice știință, științele sociale utilizează anumite concepte generale pe care nu le analizează (ex. proprietate, structură, schimbare)⁴. Se impune – prin asimilarea atitudinii filosofice – clarificarea acestor concepte prin construirea de teorii (ontologice, epistemologice etc.) cu privire la ele;

– filosofia nu poate oferi reguli infailibile pentru crearea de teorii, ea poate totuși propune o strategie generală a construirii teoriei care poate fi rezumată în următoarele etape:

1) selectarea câtorva trăsături (proprietăți) ale obiectelor de interes, cele ce par evidente și promițătoare;

2) reprezentarea fiecărei trăsături printr-un concept precis;

3) formularea de relații între conceptele ce rezultă;

4) organizarea logică a enunțurilor cu ajutorul unei concepții menite să descopere care sunt implicațiile lor și care sunt obligațiile noastre dacă adoptăm anumite supoziții;

5) confruntarea câtorva propoziții ale sistemului cu câteva date empirice pe care se poate să fie nevoie să le căutăm după ce teoria a fost construită sau schițată.

¹ E. Husserl, *Filosofia ca știință riguroasă*, trad., Paideia, București, 1994; M. Bunge, *Știință și filosofie*, Ed. Politică, București, 1984.

² *Ibidem*, p. 323.

³ K.R. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, III, The Free Press, 1957.

⁴ L. Krimerman, *The Nature and Scope of Social Science*, New York, Appleton-Century Crafts, 1969.